

Filozofické myslenie v stredoeurópskom priestore – tradície a súčasnosť

Zborník príspevkov zo 4. ročníka slovensko-poľskej medzinárodnej konferencie rozšírenej o spoluprácu s predstaviteľmi českej filozofie

Editoři: Z. Plašienková – V. Leško – B. Szotek.

Košice, Slovenské filozofické združenie pri SAV 2011. 455 s.

Recenzent publikace obsahující 45 příspěvků z konference je postaven před krajně obtížným úkol: zachytit tematicky enormně rozmanitý materiál tak, aby byla alespoň v zásadě respektována vyváženost. A zde musím předem upozornit na to, že dostat tomuto úkolu se mi nepodaří, a to ze dvou důvodů: jednak jazykového (v případě příspěvků v polštině) a dále obsahového, když jde o příspěvky s tematikou pro mě odlehlou, jako je logická, fyzikální či náboženská problematika. Můj výběr bude tedy subjektivní, zaměřím se především na to, co mě zaujalo. Nebudu se řídit ani editory zvoleným členěním, neboť by vzhledem k řečenému jen podtrhlo již zmíněnou nevyváženost.

Předběžně lze říci, že v publikaci převažuje pozitivní vztah k duchovním, zvláště pak křesťansky orientovaným koncepcím (Maritain, Solovjov, Berdžajev, Tischer, aj.). U marxistické filosofie je (s jedinou výjimkou) akcentována její oficiální role „vědecké ideologie“, ekologická filosofie není meritorně zkoumána. V publikaci se objevuje celá řada jmen, která jsou pro běžného i filosoficky vzdělaného čtenáře jen málo či úplně neznámá. Za podnětné považuji otevření problematiky slovanství ve filosofii (jež je v posledních letech v nemilosti), nikoli snad v nějakém substanciálním metafyzickém smyslu, nýbrž ve smyslu věčném, především z hlediska vzájemného myšlenkového obohacování, jež směřuje nejen tradičně ze Západu

na Východ, ale probíhá i mezi jednotlivými slovanskými zeměmi, zvláště pak mezi Polskem a Slovenskem. V této souvislosti je podle mého názoru největším přínosem upozornění na méně známé, resp. neprávem opomíjené osobnosti slovenského a polského filosofického myšlení. Ve sborníku ale samozřejmě není opomenuta ani problematika „západní filosofie“ a jejího silného ideového působení.

Publikaci zahajuje příspěvek **J. Zouhara** z Masarykovy univerzity v Brně *Střední Evropa jako myšlenkový prostor*. Autor se v něm zaměřuje na problematiku otevřenou již před více než čtyřiceti lety především M. Kunderou a různě pak tematizovanou dalšími filozofy, např. K. Kosíkem či V. Bělohradským, totiž na problematiku svébytnosti „střední Evropy“. Jde o tematiku, kterou Kundera radikalizoval v období československé „normalizace“ zahrocením proti tento kulturně civilizační prostor uloupivšímu Rusku. Zouhar uvádí i Haunerovu kritiku jednostrannosti Kunderova přístupu, jež se podle jeho názoru zaměřuje až příliš nediferencovaně proti „Rusku“ jako kulturně civilizačnímu prostoru nepatřícímu do „Evropy“, včetně Evropy „střední“. Z explicitního filosofického hlediska je zajímavá tematizace svébytnosti rakouské filosofie, charakterizované především empirickým a antispekulativním duchem, kterou J. Zouhar připisuje především rakouskému filozofovi P. Kampitsovi, jemuž ovšem v této otázce nenáleží prvenství. Koncepte specifické rakouské filosofie byla totiž poprvé formulovaná již jeho krajanem R. Hallerem. Kampits pouze rozvedl Hallerovu koncepci formulovanou v programové publikaci *Studien zur Österreichischen Philosophie* (1979) ve svých *Malých dějinách rakouské filosofie* (1984), navíc spíše se zlehčujícím a ironickým odstupem.

„Mezislovanským“ vztahům se věnuje polská autorka **Barbara Szoteková** ze Slezské univerzity v Katovicích, jež v příspěvku *Around the Slovak Reception of the Polish National Philosophy* upozorňuje mj. na relativně ranou recepci polského dějinného mesianismu, reprezentujícího naději. Na Slovensku se touto koncepcí nechali inspirovat ve třicátých letech 19. století především „Štúrovci“, kteří věřili, že Slované – a v jejich rámci i Slováci – převezmou ve smyslu svébytné aplikace Hegelovy filosofie dějin rozhodující iniciativu v následném procesu obrození a rozvoje národů (Pavel Hečko aj.).

V podobném duchu se nese i příspěvek **Eriky Lalíkové** z Univerzity Komenského v Bratislavě *Za mantinelmi slovenskej filozofie*. Autorka cituje slova Alexandra Matúšky, podle kterého Slováci svým příklonem k minulosti žili „v cintoríně“. Matúška se ovšem zabýval literární tvorbou Štúrovců, zatímco autorka sleduje převzetí německého i polského mesianismu v širším kontextu problémů evoluce a blíže se věnuje osobnostem Jána Lajčiaka, Pavla Hečka (mj. odpůrce darwinismu) a Svätopluka Štúra, praprasynovce slovenského národního buditele Lúdvovíta.

Další skupina referátů usiluje o zachycení významu osobností profilujících český a slovenský filosofický život. Sem patří příspěvek **Vladimíra Lešky** z Univerzity Pav-

1 Autorka používá tuto formu jeho jména, jindy bývá uváděn jako Pavol.

la Jozefa Šafárika v Košicích *Hegel v kontextoch česko-slovenskej filozofie (K filozofickému odkazu M. Sobotku a T. Münza)*. Příspěvek vychází z ocenění mimořádného filosofického významu Hegelova myšlení, jež bylo do českého a slovenského filosofického kontextu vnášeno jak překlady, tak původními filosofickými texty především právě díky dvěma již v názvu jmenovaným filosofům. Příspěvek je možno označit i jako „laudatio“ věnované tímto vůdčím osobnostem filosofického myšlení obou našich zemí.

Recepci díla slavného francouzského katolického filosofa je věnován příspěvek **Heleny Pavlincové** z Masarykovy univerzity v Brně *Místo Jacquesa Maritaina v české filosofii*. Autorka především zdůrazňuje integrální humanismus jako základní charakteristiku jeho díla. V českých zemích nebyl Maritain přijímán jednoznačně. V této souvislosti H. Pavlincová mimo jiné ukazuje různorodost jeho recepce v českém prostředí na příkladu polemiky mezi olomouckými dominikány a evangelickým teologem J. L. Hromádkou v meziválečném období. Autorka příspěvku sleduje i další proměny recepce Maritainova díla, související i s ideovým pohybem společnosti: na příkladu statí M. Machovce a P. Bendlové dokumentuje posun od ideologické vázanosti interpretace k věcnosti.

Především axiologické problematice je věnován příspěvek **Jiřího Svobody** z Masarykovy univerzity v Brně *Člověk v průsečíku vědy a víry*. Autor se zaměřuje zejména na rozkvět českého filosofického myšlení mezi dvěma světovými válkami, především pak na VIII. Mezinárodní filosofický kongres, jenž se konal v Praze v r. 1934. Významné místo ve Svobodově příspěvku zaujímá interpretace problematiky duchovních hodnot v dílech čelných českých filosofů, především v díle M. Schelerem ovlivněného J. B. Kozáka, který se snažil o harmonizaci vědy a víry ve stopách T. G. Masaryka, ale také v pracích dalších protestantsky zaměřených filosofů – E. Rádl a J. L. Hromádky.

Osobnosti již zmíněného S. Štúra je věnován příspěvek **Světopluk Štúr a dějiny filozofie. Mária Mičaninová** z Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košicích v něm zdůrazňuje Štúrovo pozitivní úsilí o překonání Nietzscheho stanoviska, jednostranně odmítajícího transcendentu jako pozici metafyzickou, a uvádí Štúrovu paradoxní charakteristiku Nietzscheho filosofie života jako filosofie smrti. V širším kontextu M. Mičaninová vyzdvihuje Štúrovu jasnozřivou charakteristiku duchovní situace Německa v meziválečném období jako „zvrácení všech hodnot“.

Vzhledem k tomu, že Polsko a české země daly fenomenologickému hnutí dvě osobnosti, jež nejen recipovaly Husserlovy podněty, ale fenomenologickou disciplínu významně posílily i vlastním ideovým přínosem, je třeba alespoň zmínit příspěvky, jež se tomuto tématu věnovaly. **Elžbieta Struziková** ze Slezské univerzity v Katovicích ve svém referátu *Reception of Edmund Husserl's Phenomenology in Polish Philosophical Thought* vyzdvihla určující Ingardenův vliv na rozvoj fenomenologie v Polsku (mezi jeho žáky ocenila zvláště Annu-Teresu Tymienieckou) a rozlišila tři základní fáze recepce Husserlovy filosofie. Pozornost věnovala rovněž překla-

datelské a editorské práci polských fenomenologů a zmínila se také o – z českého hlediska zajímavém – ustavení *Jan Patočka Society* v Polsku v roce 2006.

Ve dvou příspěvcích věnovaných osobnosti J. Patočky se vyzdvihuje originalita Patočkova myšlení. V prvním referátu *Patočka, nový obraz Komenského a Descartes* zdůrazňuje **M. Ješič** z Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košicích fakt, že to byl právě Patočka, kdo v rámci obecnější ideje „mathesis universalis“ nasměroval bádání na výzkum vztahu mezi Leibnizovou a Komenského filosofií. V druhém příspěvku, který nese název *Patočkova asubjektivní fenomenologie a problém metafyziky*, pak jeho autor **Pavol Tholt** dokládá originalitu Patočkova přínosu koncepcí asubjektivní fenomenologie. Polemizuje tak s názory, podle nichž je český filosof pouze Husserlovým a Heideggerovým epigonem.

Tematika s ekologickými konotacemi je zastoupena v příspěvku **Alexandry Kuziorové** ze Slezské polytechniky v Zabrze: *Recepcja etyki odpowiedzialności Hansa Jonasa*. Autorka se věnuje recepci Jonasovy slavné koncepce v Polsku, přičemž dává Jonasovo dílo do souvislosti s ekosofií H. Skořimowského. Uvádí také zajímavý fakt, že v současné době je v Polsku Jonasův vliv větší než kdykoli předtím, a rovněž zmiňuje recepci Jonasova díla na Slovensku, kde mezi filozofy, kteří se tímto tématem zabývají, uvádí i účastníci semináře, na jehož základě vznikl námi recenzovaný sborník, Z. Plašienkovou.

Náboženskému myšlení se věnuje v textu *Filozofia slovenských a českých teológov: Karola Nadráského a Tomáša Halíka* nestor slovenské filosofie **Teodor Münz**. Konstatuje, že na rozdíl od dřívějších časů je dnes teologie „poddaná“ filosofii, což se ukazuje i v případě obou vybraných filosofujících teologů. U slovenského evangelického teologa odkrývá skrytý panteismus jeho darwinismem ovlivněné koncepce, u T. Halíka pak brilantně odhaluje povážlivost jeho interpretace filosofie F. Nietzscheho, v níž český teolog spatřuje výzvu k náročnějšímu pojetí Boha. Podle Halíka prý Nietzsche odmítá pouze neadekvátní představy Boha, zatímco podle Münze (a rovněž autora této recenze) Nietzscheho filosofie jde proti samotné pozitivní tematizaci Boha. Tím se podle mého názoru Münz zároveň přesvědčivě dotýká povážlivé tendence určitého stylu teologického myšlení, jež se snaží souladně integrovat ideové impulsy, jejichž intence byla zcela jiná, ba opačná. Münz také výstižně konfrontuje myšlenku teodiceje s otřesným faktem holokaustu, což je i podle recenzenta *conditio sine qua non* každého důsledného přístupu.

Dva referáty jsou věnovány osobnosti Józefa Tischera: **Krzysztof Wiczorek** ze Slezské univerzity v Katovicích vyzdvihl ve svém příspěvku *Józef Tischer – filozof Sarmatów. Wątki Środkowoeuropejskie w Tischerowskiej myśli społecznej* velkou schopnost polského, u nás málo známého katolického filozofa a kněze reflektovat středo-evropský prostor a specifickou středo-evropskou zkušenost vyjádřenou v myšlení slovenských národů. Podobně je oceněna Tischerova myslitelská osobnost i v následujícím příspěvku **Pavla Dancáka** z Řeckokatolické teologické fakulty Prešovské univerzity *Dialóg ako vzorec myslenia vo filozofii Józefa Tischera*. Dancák vyzdvihuje

především širší souvislosti Tischerova myšlení, jež se významně zaměřovalo na etickou a axiologickou problematiku (např. v *Etice solidarity*, jež vyšla i na Slovensku). Akcentuje přitom vliv G. Marcela a E. Lévinase na Tischerovu filosofii.

Marxistické filosofii jsou věnovány také dva příspěvky: *Filozofia versus ideologia. Etos uprawiania filozofii i powinności. Filozofia w konfrontacji z ideologią marksizmu-leninizmu* (přednesl polský účastník konference **Marek Rembierz** ze Slezské univerzity v Katovicích) a *Úvaha o novém typu racionality (Filosofie v Československu do roku 1989)* (přednesl **Jaromír Feber** z Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě). Zatímco první text si všímá marxistické filosofie v její mimofilosofické formě oficiální komunistické ideologie a konstatuje, že filosofie může pozitivně působit, jen když není v područí politiky a ideologie, druhý příspěvek se snaží nalézt v některých koncepcích marxistických filosofů pozitivní jádro. Feber chápe marxistickou filosofii především jako dialektickou metodu v širším kontextu diskursu racionality; v tomto ohledu si podle jeho názoru zachovává svůj význam bez ohledu na dobový ideologický kontext (citováni jsou např. K. Kosík, J. Zelený, E. Bondy a u nás relativně málo známý filosof vědy V. Černík). V závěru Feber pléduje pro bezpředsudečné zkoumání marxistické filosofie, především její dialektické metody, jako jedné z relevantních filosofických pozic.

Další dva příspěvky jsou věnovány ruským myslitelům duchovního zaměření, V. S. Solovjovovi a N. A. Berdajevovi. V prvním příspěvku: *Apológiá dobra (Solovjov a Patočka – Antigona ešte raz...)* je V. S. Solovjov **Petrem Nezníkem** (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košicích) srovnáván s J. Patočkou – autor všímá zejména podobností i rozdílů v interpretaci Sofoklovy *Antigony*, jíž oba myslitelé věnovali relativně velkou pozornost. Přitom klade důraz zejména na etickou, historickou i transhistorickou problematiku. V druhém příspěvku *Filozofia slobody a sloboda filozofie* je filosofie N. A. Berdajeva **Alžbetou Dufferovou** (Trnavská univerzita) srovnávána s koncepcí švýcarského dominikánského filosofa A. F. Utze. A. Dufferová se soustřeďuje zejména na kritiku, jíž oba myslitelé podrobili jak socialismus, tak i západní materialisticky orientované společnosti. Zaujme rovněž kritika analýz ducha N. Hartmanna, v nichž Utz postrádá interpretaci náboženské a mystické zkušenosti.

Z hlediska interpretace totalitních ideologií je významný příspěvek **Marka Neštiny** z Univerzity Komenského v Bratislavě *Reflexia bolševizmu, fašizmu a nacizmu v diele S. Š. Osuského*. Osuský, slovenský evangelický kněz, sice odmítal všechny tři formy totalitních ideologií, ovšem své odmítnutí diferencoval. Neodsuzoval je stejně silně: jako horší se mu jevily bolševismus (kvůli otevřenému ateismu) a nacismus (kvůli silným rysům novopohanství). Naopak měl jisté porozumění pro to, že se fašismus jevil jako přijatelný italským „bratrům katolíkům“, pro něj byl spjat s nacionalistickou ideou národního státu. To se koneckonců jasně projevilo při uzavření konkordátních dohod mezi Vatikánem a Mussoliniho režimem. I vůči fašismu měl ovšem Osuský, jak uvádí autor referátu, výhrady, neboť kritizoval jeho obecně nedemokratické principy.

Dvěma českým filosofům se podnětně věnují následující příspěvky: *Ot otrasenia k demokracii* **Michely Belejkaníčové** (Radboud University Nijmegen) a *Zdroje a podoby Kohákovy filozofickej reflexie súčasnosti* **Richarda Šťahela** (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre). V obou příspěvcích je akcentováno to, čím uvedení čeští filosofové překonávají své učitele a inspirátory: Patočka překonává Heideggerovu „násilnou ontologickou politiku“ (uvedena je i podobnost s Lévinasem) tak, že existenciální „otřes“ je pro něj zdrojem hodnotové reorientace, pro Koháka pak je pozdní fáze Husserlovy filosofie zdrojem překonávajícího rozvinutí fenomenologického impulsu ve smyslu reorientace člověka ve vztahu k přírodě (v návaznosti na Jonasovu etiku odpovědnosti). Odpovědnost, ať existenciální či ekologická, je tedy společným rysem filosofického směřování obou interpretovaných filosofických osobností.

Specifičtější námětům se věnují některé příspěvky závěrečného bloku. Problematiku gender probírá v příspěvku *Feministická etika* **Adriana Jesenková** z Univerzity Komenského v Bratislavě, jež uvádí jako významné představitelky přinášející do slovenské filosofie kontext feministického diskursu Etelu Farkašovou, Zuzanu Kiczkovou a Marianu Szapuovou. Autorka rovněž načrtává jednotlivé fáze rozvoje feministické filosofie na Slovensku a zdůrazňuje, že se tam tato problematika již stala uznávanou součástí mnoha humanitních disciplín.

Tématu rozvoje kognitivních schopností člověka – již od dětského stadia – je věnován příspěvek **Gabrieli Šárnikové** z Žilinské univerzity: *Hľadanie prienikov uvažovania Západu a Východu prostredníctvom rozvoja multidimenzionálneho myslenia*. Autorka v něm vyzdvihuje především morální význam dialogu a rozvíjení schopnosti argumentace pro formování lidské osobnosti, a to již od dětského věku. Uvedené schopnosti, spolu s dalšími intelektuálními dovednostmi, podle ní přispívají rovněž k autokorekci, sebekritičnosti a kreativitě (i v oblasti filosofie) a podněcují utváření multidimenzionálního myšlení.

Shrnující intence je charakteristická pro závěrečný příspěvek **Zuzany Žilové**: *Nové a staré v kontexte súčasnej európskej civilizácie*. Text této autorky se vyznačuje velkou otevřeností a zároveň rezignací na formulaci definitivních stanovisek týkajících se budoucnosti a perspektiv vývoje multikulturní evropské civilizace. Je v něm patrná jistá nostalgie, jež se vztahuje ke ztrátě tradičních – sociálních, náboženských a dalších – hodnot, v jejichž rámci se dříve rozvíjela identita člověka. I přes pozitivní rysy současnosti, jako je relativní materiální blahobyt, naše „tekutá identita“ nezřídka ústí do pocitů vykořeněnosti.

Autorka uzavírá svůj příspěvek – a bylo by možno dodat, že i celou konferenci – konstatováním, že zatím nelze ještě odpovědně říci, co z dnešních trendů euroamerické civilizace se ukáže jako perspektivní; sama přitom pléduje pro to, aby bylo zachováno co nejvíce z pozitivních hodnot, k nimž lidé dospěli ve svém dosavadním sociálním a kulturním vývoji.